

Institut

EL SISTEMA CATALÀ DE REPRODUCCIÓ:
DEMOGRAFIA I IDENTITAT

d'Estudis

ANNA CABRÉ I PLA

Catalans

BARCELONA, 2020

Institut d'Estudis Catalans

EL SISTEMA CATALÀ DE REPRODUCCIÓ:
DEMOGRAFIA I IDENTITAT

Discurs pronunciat en la sessió inaugural
del curs 2018-2019

ANNA CABRÉ I PLA

Secció de Filosofia i Ciències Socials

BARCELONA, 2020

Cabré, Anna, 1943- autor

El Sistema català de reproducció: demografia i identitat : discurs pronunciat en la sessió inaugural del curs 2018-2019. —

Primera edició

Bibliografia

ISBN 9788499655185

I. Institut d'Estudis Catalans II. Títol

1. Cabré, Anna, 1943- Sistema català de reproducció

2. Demografia — Catalunya — Història

3. Identitat col·lectiva — Catalunya

314(460.23)(091)

316.648:316.35(460.23)

Transcripció i edició del text oral, pel Gabinet de la Presidència de l'Institut d'Estudis Catalans

2

© Anna Cabré i Pla

© 2020, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: març de 2020

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Disseny gràfic: Enric Satué

Compost per la Unitat de Producció del Servei Editorial de l'IEC
Impress a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-518-5

Dipòsit Legal: B 5835-2020

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars de la *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Aquest discurs reglamentari té per títol *El sistema català de reproducció: demografia i identitat*; en realitat, jo havia pensat posar-li un altre títol, que és *Trenta anys després, revisitem el sistema català de reproducció*, però em vaig adonar que la majoria del meu públic no deu haver visitat mai el sistema català de reproducció ni té l'obligació de saber que existeix. Per tant, he optat per una presentació doble, que serà, d'una banda, fer una visita tan breu com sigui possible al sistema català de reproducció i, de l'altra, fer-ne la «revisita» trenta anys després. Finalment, espero que quedi temps per poder fer algunes reflexions sobre el tema de la identitat, tot i que el discurs serà bàsicament demogràfic.

El sistema català de reproducció és el meu únic llibre, que està basat en la meva tesi doctoral, dirigida pel doctor Jordi Nadal i presentada el 1989 a la Universitat Autònoma de Barcelona amb el títol *La reproducció de les generacions catalanes 1856-1960*, que vaig tenir la gran satisfacció que fos guardonada amb el Premi Jaume Carner i Romeu de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1990. De fet, el llibre no es va publicar fins anys més tard, el 1999; per tant, l'any que ve farà vint anys de la seva publicació, prou temps perquè es puguin fer algunes consideracions sobre com ha estat l'evolució del sistema català de reproducció i sobre els riscos de predir el futur, com veurem més endavant. Aquest ha estat un llibre que ha tingut una difusió força limitada, des del punt de vista de la venda, i que, en canvi, m'ha sorprès amb un èxit bastant

notable de públic que n'utilitza les dades o que l'esmenta, i que em trobo sovint als llocs més inesperats. Us en posaré un exemple que servirà per avançar en matèria: no fa gaire vaig llegir una entrevista a l'humorista Òscar Andreu i, en una de les preguntes que li van fer, esmentant l'autora, es definia ell mateix com un «producte del sistema català de reproducció», que, com tothom sap, consisteix que la meitat dels catalans es fan pels procediments biològics habituals i l'altra meitat s'importen. Em va sorprendre aquesta definició, encara més breu i contundent que la meua, i la vaig adoptar.

4 El meu treball va ser concebut com una resposta a Josep Anton Vandellós i Solà i com una refutació al seu llibre *Catalunya, poble decadent*, publicat el 1935 i que va tenir un impacte considerable unes dècades més enllà de la vida de l'autor, que malauradament va morir el 1950, prematurament, a l'edat de cinquanta anys. Josep Anton Vandellós era un economista i estadístic que va tenir una vida curta però molt intensa. Va ser el primer president de l'Institut d'Estadística de Catalunya durant la Generalitat republicana; era un gran patriota i una persona molt ben formada professionalment, que estava molt al dia dels últims progressos en la metodologia estadística i demogràfica. Va combinar les dues metodologies en aquest cas exemplar, gairebé únic, de mescla científicopatriòtica que és *Catalunya, poble decadent*, el qual recomano de llegir a qui encara no ho hagi fet.

La tesi de Vandellós és que Catalunya, com a societat i com a poble, estava en greu perill degut a la baixa natalitat que hi havia en aquell moment i que preveia que ho seria encara més en el futur. Vandellós va treballar a Itàlia amb Corrado

Gini i utilitzava una metodologia puntera en l'època que estava basada en la teoria de les poblacions estables i feia servir la taxa neta de reproducció, coneguda com l'*indicador de Kuczynski*, que relaciona el nombre de dones d'una generació mare al moment de néixer amb el nombre de les generacions filles. És a dir, es basa en les relacions numèriques entre mares i filles. Segons la teoria de les poblacions estables, si aquesta població és superior a 1, es manté, però si és inferior a 1, decau. De fet, el miscalatge durant els anys vint i trenta del segle xx, en els països occidentals, era el següent: «De moment, encara neix més gent que no pas la que mor, però això és causat només per l'estructura de la població i, en realitat, anem malament, ja que la taxa neta de reproducció és inferior a la unitat i, vist en perspectiva, un dia la població començarà a decréixer». Vandellós, a més, tenia l'inconvenient que gairebé no disposava de dades, ja que el cens del 1920 no es va publicar fins als anys quaranta. Quan va arribar a l'edat de trenta-un anys i va esdevenir el director de l'Institut d'Estadística de Catalunya, va aprofitar per fer una publicació que és única i només la tenim a Catalunya, que són els esdeveniments del moviment natural dels municipis i comarques al nostre país (1923-1936). Aquesta publicació ens proporciona una finestra que ens permet veure un període del qual no se sabia res. Va organitzar el cens del 1936 i, d'altra banda, va fer molts estudis sobre l'índex de preus al consum (més en la branca d'economia i que jo no conec prou bé). En tot cas, com que les dades de què disposava no li permetien fer tots els càlculs que jo sí que vaig poder fer després, va inventar sistemes enginyosos d'aproximar-se a la realitat. Per exemple, llegia les necrològiques de *La Vanguardia* i es fixava en quants fills

havien tingut les senyores difuntes de més de cinquanta anys; amb aquesta informació, arribava a fer uns càlculs aproximatius sense estadístiques. A partir del seu treball, va arribar a la conclusió que la situació era greu: a Catalunya la fecunditat era massa baixa i preveia que la situació empitjoraria amb el temps. Per això, va fer una crida al redreçament patriòtic, a abandonar actituds egoistes massa centrades en la promoció social pròpia i dels fills, i a pensar que Catalunya necessitava més naixements, perquè de gent n'hi continuaria havent: la immigració vindria igualment —l'economia la necessitava— i, si la natalitat no començava a millorar, arribaria un dia que Catalunya estaria plena de gent que no serien catalans. Aquest era el missatge de Vandellós, que ja en el seu moment va causar molta polèmica i va provocar veus discordants.

6

El meuencontre amb Vandellós es va produir l'any 1966 —bé, amb les idees de Vandellós, ell ja era mort— per mitjà del demògraf Armand Sáez, que va venir a París, on jo estudiava, i me'l va fer conèixer. En aquells moments, jo, que estudiava gràcies a una beca de l'Oficina Francesa de Protecció de Refugiats i Apàtrides, i estava mig exiliada i molt enyorada, quan vaig veure el títol *Catalunya, poble decadent*, vaig sentir una gran indignació. No vaig caure en el fet que allò s'havia escrit en una altra època i un altre context, de més o menys autogovern, i amb una finalitat concreta. Em vaig enfadar moltíssim i vaig pensar: «Bajanades! Això que diu no és veritat. La fecunditat era suficient, el que passa és que ell no sabia el que jo sé —la petulància pròpia i extrema de la joventut— i jo demostraré que Catalunya sí que s'hauria mantingut comportant-se tal com es comportava».

Què sabia jo que no sabia ell? Havia llegit un article del 1965 de Louis Henry, que va ser un dels meus mestres, dins l'edició francesa de la revista *Population*, titulat «Réflexions sur les taux de reproduction». En realitat, jo no estudiava demografia —permeteu-me que continuï estirant aquest fil personal—, però estava immersa en un dilema particular i moral que tenia relació amb la reproducció. A França, es va establir la famosa llei del 1920, l'endemà de la Primera Guerra Mundial, per mitjà de la qual s'intentaven esmenar els estralls de la guerra promovent la natalitat, però no es va promoure per la via del foment sinó per la via de la repressió, amb penes molt greus per a tots els que feien possible l'avortament, l'anti-concepció i, fins i tot, la informació sobre aquests temes. Aquesta llei va perviure quaranta-cinc anys (fins al 1965). De fet, la seva inutilitat es nota perquè en el temps que va durar hi hagué els períodes de més baixa fecunditat, amb més avortaments que naixements, i un *baby-boom* considerable a partir del 1944, en què es va doblar el nombre de naixements. Tot va passar sota la mateixa llei, una llei que va amargar la vida de molta gent; entre d'altres, la meva. Jo vaig arribar encara a temps de patir-la: era una estudiant que tenia una filla petita i era un objectiu de les polítiques natalistes, que ens deien que s'havien de tenir els fills més seguits, quan s'era jove, i que se n'havien de tenir tres, perquè si no, podien passar greus desastres des del punt de vista de les pensions i dels països veïns, que ja ens havien envaït tres cops perquè tenien més natalitat. Mentrestant, va aparèixer la píndola anticonceptiva, volguda per les consumidores però sobretot pels fabricants farmacèutics; un medicament que tot un sector

important de la població s'hauria de prendre cada dia durant una sèrie d'anys de la seva vida era un negoci important que no es volien perdre. Aquí va començar una discussió que va sortir als diaris sobre retirar la llei. Hi havia uns demògrafs que no estaven d'acord a retirar-la i defensaven que les dones tinguessin els fills que volguessin; d'altres hi estaven a favor. Al final, la llei es va retirar, però entremig, amb les amigues i les veïnes de la mateixa edat, teníem discussions morals sobre si fèiem bé o malament, si ens comportàvem com devíem... I, de sobte, un dia, passant per davant de l'editorial Presses Universitaires de France, a la plaça de la Sorbona, vaig veure a l'aparador una revista de color carabassa titulada *Population*, que contenia un article que es deia «Réflexions sur les taux de reproduction». La vaig comprar, me la vaig emportar a la perruqueria i, allà, sota l'assegador, vaig llegir l'article i se'm va aclarir tot. Va ser la primera vegada, i em sembla que l'última, que el fet de llegir un article d'una revista científica em va canviar la vida.

Què deia Louis Henry? Ell, d'una manera molt elegant, va intervenir en la polèmica sense entrar-hi de ple. Va fer la reflexió següent: «Bé, diuen que si la taxa neta de reproducció és inferior a la unitat, la població no es manté; però, a França, durant el segle XIX, totes les generacions van tenir una reproducció inferior a la unitat i el país no va decreïxer mai; més aviat va créixer i no hi havia migració. Per tant, alguna cosa estranya passa». Es va referir a dades anteriors d'un altre investigador que es deia P. Depoid, que l'any 1941 va escriure sobre les taxes de reproducció històriques (no modèliques) i va observar que si comparàvem mares i filles en el moment de

néixer, sempre hi havia més mares que filles; que si les comparàvem al cap de trenta anys, estaven força equilibrades, i que si les comparàvem al cap de seixanta anys, sempre hi havia més filles que mares. Era així perquè en una població model com eren les poblacions estables, la mortalitat era constant i, en una mortalitat constant, les filles vivien tant com les mares i la relació de naixement es mantenia. Però si ens trobem en una situació històrica en què contínuament s'allarga l'esperança de vida, les filles sempre viuen més que les mares i, per tant, el que va perdre França amb menys naixements, ho va guanyar en l'allargament de la vida, la qual cosa mostrava que era un sistema intel·ligent fer menys esforç reproductiu, ja que es mantenia la mateixa població o augmentava. És el que jo després en vaig dir «òptica hostalera»: en el negoci de l'hostalera, el que fa prosperar no és mantenir el nombre d'entrades, sinó mantenir el nombre de nits; i les nits són el producte de les entrades per l'estada. Si s'allarga l'estada, es poden reduir les entrades i segurament encara hi haurà beneficis. Això és el que va passar amb la població francesa. Per tant, Henry diu que si a diferents edats les taxes de reproducció són diferents, el que hem de fer és un indicador sintètic que reculli totes les edats, i va arribar a una conclusió molt senzilla: la taxa de reproducció dels anys viscuts és igual a la taxa de reproducció de les persones per un factor que és la relació entre l'esperança de vida de les mares i l'esperança de vida de les filles. Si viuen igual els anys viscuts, evolucionen com les persones, i si viuen més els anys viscuts, creixen més que el nombre de persones. És a dir, si l'esperança de vida s'allarga un 25 %, i això ha passat en moltes generacions entre les mares i les filles,

només que tinguem vuitanta filles per cent mares és suficient, perquè el 80% multiplicat per 1,25 dona el famós 1. Es pot mantenir el mateix resultat allargant la vida. Henry arribava a aquesta conclusió: que la baixada de la natalitat no sempre implicava un decreixement, perquè les poblacions no eren fruit de les màquines de calcular, sinó que eren fruit de la història. I la història, en el nostre cas, incloïa aquest allargament de la vida. Quan vaig veure això, com en el *Decameró*, vaig dir: «Non è peccato!». Ja no havia de patir més, el que importava era que els meus fills i parents visquessin el màxim de temps possible; no calia que fes més criatures. Aquí se'm va acabar el patiment!

Poc temps després em va arribar, per mitjà d'Armand Sáez, el coneixement del treball de Vandellós, i vaig pensar que Vandellós no va conèixer Louis Henry: «Si ho hagués sabut, no hauria dit el que va dir. Per tant, jo ho calcularé, a més, jo ara tinc les dades que ell no tenia» (em pensava que les tindria, les vaig tenir a mitges). I aquí va néixer el meu projecte, que mai no hauria vist la llum si no hagués estat per l'interès i la insistència del doctor Nadal. Al final, a través de tot un treball d'arqueologia estadística, perquè moltes dades les vaig haver d'estimar, vaig arribar a reconstruir la mortalitat i la fecunditat d'aquestes cent cinc generacions catalanes nascudes entre el 1856 i el 1960. I vaig veure si havien complert o no havien complert amb la pàtria.

Això es podia veure com si fos un examen amb dos avaluadors diferents: l'avaluador Vandellós amb el mètode Kuczynski i l'avaluador Cabré amb el mètode Henry. Pel mètode Kuczynski, de cent cinc generacions només n'aprovaven

quinze. Per sort, jo estava entre les que aprovaven, que eren les dones nascudes del 1935 al 1950; no eren les més antigues, com hauríem pogut pensar, sinó les més recents. Això fou així, perquè, a banda de la immigració, en aquestes generacions es va casar tothom i ho van fer de molt joves; és la diferència de la nupcialitat el que explica que tinguessin una reproducció molt alta i també el fet que hi hagués una forta caiguda de la mortalitat infantil. Per tant, aquesta generació som la que més fills hem tingut a la taula de Nadal en l'edat adulta. Amb el meu mètode, aprovava tothom excepte vint-i-cinc generacions nascudes entre el 1900 i el 1925, i encara en vaig voler rescatar algunes canviant l'indicador i incloent-hi el sexe masculí —això que només comptin les femelles és el que jo anomeno «òptica ramadera»—, ja que la taxa de reproducció masculina acostuma a ser una mica més alta perquè hi havia menys homes en l'edat adulta (avui en dia, no és així i, en canvi, neixen més nens que nenes). D'aquesta manera, si hi posàvem pares i mares i fills i filles, encara salvàvem deu generacions, del 1900 al 1910, i en quedaven quinze, del 1910 al 1925, que no hi arribaven de cap manera. Tot i això, aquestes quinze també les podríem aprovar perquè al capdavant són damnificades històriques absolutes per l'època de guerra i postguerra que els va tocar viure. Per tant, vaig guanyar l'aposta, però va ser una victòria pírrica: es veia què havien fet les generacions, però faltava saber què havia passat amb la població, havia crescut o decrescut? Vaig fer un exercici, amb totes les dades que tenia, consistent a agafar els quasi dos milions d'habitants del 1900 i projectar-los amb la fecunditat i la mortalitat que s'havia donat, però sense deixar

entrar ni sortir ningú, i aquí vaig trobar que en cap moment del segle xx havien decrescut, excepte entre el 1950 i el 1955, que en els meus càlculs es perdien cinquanta persones. Arribats al 1980, la població de Catalunya fora de dos milions tres-cents seixanta mil i tothom sabia que érem sis milions. Per tant, la diferència entre els dos milions tres-cents seixanta mil que hauríem pogut ser i els sis milions que érem dona el pes acumulat dels efectes directes i indirectes de la immigració entre el 1900 i el 1980.

D'aquí va sortir, sense haver-ho buscat, tota la documentació sobre la immigració: la quantificació per generacions, per moments, etc., i, a sobre, vaig poder respondre aquella afirmació de Vandellós que deia que arribaria un dia que Catalunya estaria plena de gent que no serien catalans. I vaig saber quin dia seria. Bé, el dia exacte no, però l'any sí: el 1964, l'any en què hi havia el doble de gent de la que hi hauria hagut sense migracions; tenint en compte que, a més, hi va haver sortides, fetes de grat o per força. Per tant, el moment en què el pes acumulat de la immigració va ser tan gran com el que hi havia el 1900 devia ser el 1960 o el 1961. Això voldria dir, i és important, que fa més de cinquanta anys que vivim en una Catalunya sense catalans, que la major part de la població que viu actualment a Catalunya només devia haver conegut aquesta Catalunya sense catalans. No ho retrec, això, a Vandellós, perquè ell va morir el 1950, i fou una gran pèrdua des de tots els punts de vista. Quan jo escrivia la tesi —ell hauria tingut noranta anys si hagués viscut—, li vaig anar agafant una gran admiració, realment era molt lúcid. Tot i que no estava d'acord amb les seves interpretacions, re-

conec que va fer un treball genial. Sempre em preguntava què en pensaria ell si hagués viscut i ho hagués vist; intel·ligent com era, segurament hauria canviat de punt de vista, i trobava que era una pena no poder-ho discutir amb ell.

Com que no buscava la immigració i la vaig trobar, vaig veure que, gràcies a la immigració, Catalunya va mantenir el seu pes en l'àmbit mundial durant cent trenta anys. L'any 1850, em sembla que els catalans eren un trenta-set per mil dels humans; i l'any 1980, després de tenir les fecunditats més baixes del món i després de l'explosió demogràfica mundial, continuaven sent un trenta-tres per mil dels habitants del món. O sigui, que havíem mantingut la quota mundial i havíem augmentat moltíssim la quota dins d'Espanya i dins d'Europa; tot, per aquesta manera sistemàtica d'importar immigrants. Amb això, vaig arribar a la conclusió que la immigració és una variable endògena del sistema català de reproducció. No és una cosa que ens passa només perquè a algú se li acut de venir a viure aquí, perquè els que venen van canviant d'origen, de tipologia, etc. Si observem el fil del temps, veurem que les persones immigrants van canviant contínuament i que, en canvi, Catalunya no canvia però va absorbint gent. Els protagonistes de l'emigració, des dels diversos llocs d'origen, són ells, però la protagonista de la immigració, de l'atracció, és Catalunya —és la societat i el sistema catalans. Aquesta immigració, entre altres característiques, podem dir que no és lineal, és sincopada, és cíclica, arriba en temporades bones de l'economia i s'atura en els moments de recessió, i no s'acostuma a revertir.

Ara farem la revisita. La primera cosa que voldria visitar és la coberta del llibre. L'editor em va donar molt bones

idees, com ara treure algun capítol, posar els annexos metodològics al final i canviar el títol del llibre, perquè el de *La reproducció de les generacions catalanes* era poc atractiu. Li vam canviar el títol i va ser tot un encert, sobretot perquè d'aquesta manera es va posar el focus sobre «el sistema». L'editor em va demanar quina il·lustració m'agradaria posar a la coberta i li vaig dir que hi volia una fotografia dels Bordegassos de Vilanova. «I aquests qui són?», va preguntar estranyat. «Una colla castellera», vaig respondre. Em va demanar si havien de ser precisament els d'aquesta colla i li vaig dir que sí, perquè són els que tenen l'enxaneta negra. No me'n vaig preocupar més fins que vaig veure la primera prova de la coberta. Efectivament, hi va posar una fotografia, molt bonica, amb la senyera al balcó de l'Ajuntament de Vilanova, l'enxaneta negra i les noies en els nivells superiors —la qual cosa era una gran novetat. Després hi tornaré, perquè tant l'enxaneta com les noies en els nivells superiors són coses que realment es veuen. Un altre aspecte distintiu és que els Bordegassos porten unes boniques camises de color groc terrós. Vint anys després de la publicació del llibre, tornen a sortir les camises grogues dels Bordegassos, que han estat exclosos d'un anunci publicitari pel color de les camises i per la qual cosa se'ls ofereix que canviïn de camisa. La resposta de la colla ha estat: «No podem, és la nostra identitat», i això té relació amb l'altra revisita que vull fer.

Primer he volgut visitar la coberta perquè, en aquests moments, el tema d'avui em produeix una gran impressió i un gran respecte, que crec que és el que m'ha impedit de reflectir la meua intervenció per escrit (vindrà, però). Era massa compromès..., i al final ho dic igualment. En tot cas, l'enxaneta de

raça negra dels Bordegassos volia simbolitzar que no era d'aquí, però vaig saber que es tractava de Sulayman Bah, un nen nascut a l'Estartit l'any en què jo escrivia la meva tesi; a la fotografia, doncs, tenia deu anys. Aleshores, tot i ser ceapat, era molt àgil i un gran enxaneta. Quan feia difusió del llibre per diversos llocs, vaig conèixer una de les seves educadores de la llar d'infants de Torroella de Montgrí, on aquest nen va formar part de la seva primera promoció. Per tant, era un nen català, però en ser negre jo el veia com si fos de fora. Aquesta serà part de la conclusió sobre què veiem com a català i què no. Si l'enxaneta hagués estat d'un altre color, no hi hauria parat esment.

Revisitem ara la població. En aquells moments, vaig dir: «Mireu, això ha sigut el que ha passat fins ara, però potser això no passarà més perquè, d'una banda, tenim un gran estol de joves i, de l'altra, els estocs possibles d'immigrants espanyols estan pràcticament exhaurits i els estrangers és molt difícil que vinguin perquè han de passar fronteres, necessiten papers, la distància és llarga; per tant, no vindran o no vindran tant». Aquí veiem com ens podem equivocar. Al llarg dels darrers cinquanta anys, els naixements han anat pujant i baixant. L'any 1965 havien sigut cent dotze mil; al final dels anys vuitanta, eren seixanta mil; el 1995, van arribar a baixar fins a cinquanta-tres mil; el 2008 van arribar fins a noranta mil, i actualment han tornat a baixar a seixanta-sis mil cinc-cents. Per tant, els naixements continuen baixos i, a més, amb les muntanyes russes que hem vist al llarg del segle xx.

La població, aquells famosos sis milions, la sabia qual-sevol persona que anava pel carrer, i semblava que havíem de

ser sis milions per sempre, quan, de sobte, el president Maragall va dir que érem set milions i vam pensar que no s'ho sabia. I sí que ho sabia, el que va passar és que havíem crescut tan de pressa que no n'érem conscients. Vam passar dels sis milions tres-cents mil, en el cens del 2001, als set milions i mig, en el cens del 2008. Hi va haver més de cent mil migrants per any i el creixement va ser tan portentós com el dels anys cinquanta i els anys seixanta, inclús més concentrat en el temps. Per tant, quan vaig dir que segurament el sistema català de reproducció s'havia acabat en el moment d'escriure'l jo, em vaig equivocar. Ha continuat. I això és molt important perquè ja tenim un episodi més, molt potent, que reafirma la capacitat dels migrants de passar les fronteres, venint d'horitzons variats, i possiblement no serà l'últim. M'he tornat prudent i no vull dir què passarà en un futur, però d'ara fins que s'esgotin els estocs mundials (que tard o d'hora s'esgotaran) potser encara hi ha un marge. Vull fer notar que la immigració és molt més variada que l'anterior —que també ho va ser, amb una forta onada provinent d'Andalusia i d'altres indrets d'Espanya.

Finalment, sobre la identitat, he dit que un dels resultats del meu treball és que de cada generació, aproximadament la meitat de les persones, com deia Òscar Andreu, són nascudes a Catalunya i l'altra meitat hi han arribat en algun moment, des de les que hi arriben a l'edat de dos anys fins a les que hi arriben passats els cinquanta. De fet, es nota que la migració va per onades i que, segons de quina generació són les persones, arriben més joves o més vells. Hi ha generacions que han vingut de joves —i llavors de vells ja no en venen— o

generacions que no van venir quan eren joves i que venen quan tenen quaranta anys. Però si els agafes arribats als seixanta, hi trobes una gran estabilitat: gairebé totes les generacions tenen almenys una meitat de persones que han vingut des de fora. La pregunta és com es manté la identitat o la catalanitat en una població que en cada generació incorpora el seu pes amb nouvinguts, que també es reproduïxen, i que, per tant, els efectes directes o indirectes d'aquesta immigració són més de la meitat. Quan vaig escriure el meu treball eren els efectes directes o indirectes, que vol dir els immigrants autèntics: aquests compten el 100 %, els seus fills, el 50 % si el pare o la mare era d'aquí, i els nets poden comptar la quarta part... La suma d'aquestes fraccions representava, l'any 1980, un 62 % de la població. De persones vinculades a la immigració n'hi havia moltes més; vinculades per ascendència podien passar del 70 %. Si això ho féssim en el moment actual, després de l'arribada de la immigració estrangera, segurament ens donaria que som dos milions cinc-cents mil habitants sense immigrants, però som set milions i mig. Això vol dir que les dues terceres parts són fruit de les migracions a partir del 1900, incloent-hi l'última onada, i, no obstant això, és com un miracle, perquè tenim països com Irlanda que eren amigratoris, on pràcticament no venia ningú de fora, i han perdut l'idioma, i, en canvi, aquí, amb tota aquesta immigració, s'ha mantingut aquesta identitat, tossuda, fins al punt que els tres estatuts de Catalunya (el de Núria, el de Sau i el de Miravet) resulta que s'han votat quan hi havia el màxim percentatge de persones nascudes fora. En l'últim dels tres, potser això no compta gaire perquè molts eren estrangers i no podien votar,

però en els altres dos sí. I sempre s'han obtingut grans majories en els moments en què la població contenia més forasters. Aquest miracle del manteniment de la catalanitat, de la llengua (en competència amb l'espanyol)..., com s'ha mantingut tot això?

Prendré un símil del llibre *Tristos tròpics*, de l'antropòleg Claude Levi-Strauss, que vaig llegir als anys seixanta, quan era estudiant. Me'n recordo que hi havia un poble que es deia Mbayà-Guaicurú, que estava a l'Amazònia, al peu dels Andes. Era un poble molt particular que havia cridat molt l'atenció de Levi-Strauss: els seus habitants eren artistes, guerrers, gent força sofisticada que es feien unes pintures corporals molt creatives, cadascú tenia la seva i contínuament les renovaven. Aquesta gent, a part de moltes altres coses, tenien la particularitat que no els agradava tenir fills. Calculaven alguns que només el 10 % de cada generació eren fills de l'anterior; l'altre 90 % eren adoptats a l'edat de dos anys d'uns altres pobles que vivien al voltant. Aquests fills adoptats tampoc no els pujaven ells, sinó que els donaven a criar a una tercera persona i quan tenien una edat de deu o dotze anys els adoptaven definitivament. M'hauria agradat que Levi-Strauss expliqués més aquesta qüestió de per què no volien tenir fills. Ell dona alguna explicació molt interessant en aquest sentit, com ara que no volien fer baixar l'escala social i que tenien terror de les diferències internes i entre parents. La manera que havien trobat de defugir les dissensions internes era la decisió extrema de l'adopció sistemàtica d'estrangers i, fins i tot, d'enemics. Pensaven que així no es barallarien entre ells. És una explicació que donaria de si. En tot cas, jo em preguntava

per què en comptes de fer tants dibuixos no m'explicaven més el tema de la reproducció. I resulta que van ser els dibuixos els que em van servir de desllorigador a la meua pregunta sobre com s'ho feien per convertir-los en un dels seus si no eren fills propis ni els havien criat ells mateixos. La resposta és pintant-los. Si un individu es pinta de guaicurú, és que té dret a ser un guaicurú —sempre que tingui el dret de ser-ho i sigui reconegut com a tal.

Aleshores, a mi, que m'interessava fer la comparació amb els catalans per la similitud de la baixa fecunditat i de l'adopció sistemàtica, de sobte, vaig dir: «Això és com el català! Si tu parles la llengua, qui pot dir que no ets d'aquí? Inclús no cal que la parlis gaire, només prou per dir, en un moment determinat, jo soc d'aquí perquè vaig pintat de guaicurú». Al principi no n'estava gaire segura, en dec a l'antropòloga Teresa San Román la confirmació. Ella em va dir que tenia raó, perquè tant els idiomes com les pintures són indicadors identitaris suaus, mentre que els tatuatges són indicadors durs. Les característiques físiques i racials són indicadors identitaris durs; la religió és duríssima (no pots anar canviant de religió cada dos per tres); en canvi, tant les pintures com la llengua es treuen i es posen i, per tant, sí que tenen una cosa en comú. He volgut mostrar-ho amb un símil.

En aquesta casa, que és el temple de la llengua, és molt important veure que mantenir la llengua catalana en bon estat i vitalitat, amb ús social, no és només una afirmació d'una continuïtat de consciència o perquè els que tenim una edat avançada encara tenim setze rebesavis catalans (n'hi ha pocs, d'aquests, però encara n'hi ha); el manteniment d'aquests sig-

nes d'identitat de lliure adhesió és una porta oberta perquè els nouvinguts puguin afirmar el seu dret de pertinença sense que ningú els el pugui negar per una cosa que està al seu abast com és parlar. També ho podem observar en altres signes identitaris com ara el pa amb tomàquet: en els bars dels barris d'immigració, fins i tot els entrepans de formatge es fan amb pa amb tomàquet, perquè és la norma. Per tant, l'adopció de les normes identitàries de lliure adhesió és una construcció actual i, per això, es mantenen, no per la força de la tradició sinó perquè són utilitzades com una eina de cohesió social. Cal mantenir la llengua, posar-la a l'abast de tothom. No cal que els immigrants la facin servir vint-i-quatre hores al dia si la forma en què viuen no ho fa possible, però és bo que la gent pugui conèixer i utilitzar quan convé la llengua comuna i amb això exhibir el seu carnet d'identitat. És un gran èxit i l'hem de tenir més present que mai. I aquí acabo la meva intervenció, amb l'enxaneta, el Sulayman: el vaig voler posar a la coberta del meu llibre perquè es veiés que era estranger i va resultar que no ho era. Si l'hagués sentit en comptes de mirar-lo —aquest noi devia parlar amb accent de Torroella—, no se m'hauria acudit pensar que no era català. He estat analitzant els indicadors identitàries suaus i durs i he vist que finalment els durs són els que l'individu rep sense haver-los triat (físic, religió, pertinença, orígens...), mentre que els indicadors suaus (pertànyer a associacions, parlar idiomes...) són de lliure elecció. Com que som una societat oberta que ho vol continuar sent, que volem acollir, que no volem canviar la manera de fer de ningú, i com que ara en sabem més que abans, cuidem els indicadors identitàries suaus i, sobretot,

mantinguem ben distants i controlem tant com puguem els durs. La immigració dels anys seixanta era tota del mateix color, però ara tenim gent racialitzada i ho continuaran sent els seus descendents. Si permetem que s'instal·li una qualificació basada en el tret físic, en la criminalització d'una filiació religiosa o en l'esment continuat dels orígens no anirem bé. És a dir, ens hem d'allunyar de tot el que sigui acceptar, promoure i estendre indicadors identitaris durs, i acostar-nos a tot el que impliqui fomentar els indicadors identitaris suaus, que són de lliure adhesió.

21

Coberta del llibre *El sistema català de reproducció*.

BIBLIOGRAFIA

- BÀBLER, Oriol (2018). «Vinc d'una tradició d'humor català que moltes vegades ha hagut d'anar a l'Audiència espanyola». Entrevista a Òscar Andreu. *VilaWeb* [en línia] (5 juny) <<https://www.vilaweb.cat/noticies/oscar-andreu-vinc-duna-tradicio-dhumor-catala-que-moltes-vegades-ha-hagut-danar-a-laudiencia-nacional>>.
- CABRÉ, Anna (1999). *El sistema català de reproducció: Cent anys de singularitat demogràfica*. Barcelona: Proa.
- HENRY, Louis (1965). «Réflexions sur les taux de reproduction». *Population*, núm. 20 (1), p. 53-69.
- LEVI-STRAUSS, Claude (1955). *Tristes tropiques*. París: Plon.
- VANDELLÓS, Josep Anton (1985). *Catalunya, poble decadent*. Barcelona: Edicions 62. [Pròleg de Jordi Nadal; annex de Jordi Pascual]

DISCURSOS LLEGITS EN LES FESTES ANUALS
I EN LES SESSIONS INAUGURALS
DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

RUBIÓ I LLUCH, Antoni

L'Institut d'Estudis Catalans

Discurs llegit en la I Festa Anual de l'Institut [1914]

ORS I ROVIRA, Eugeni d'

Discurs llegit en la II Festa Anual de l'Institut [1916]

ORS I ROVIRA, Eugeni d'

Elogi dels acadèmics nous. Oració de l'Institut

Discurs llegit en la III Festa Anual de l'Institut [1917]

BOFILL I PICHOT, Josep M.

Contribució a la crònica de la història natural a Catalunya

Discurs llegit en la IV Festa Anual de l'Institut [1918]

NICOLAU D'OLWER, Lluís

L'esperit català de la crònica d'en Ramon Muntaner

Discurs llegit en la IV Festa Anual de l'Institut [1918?]

ORS I ROVIRA, Eugeni d'

Discurs llegit en la IV Festa Anual de l'Institut [1918?]

RUYRA I OMS, Joaquim

L'educació de la inventiva

Discurs llegit en la V Festa Anual de l'Institut [1921]

BOFILL I MATES, Jaume

El nostre verb social

Discurs llegit en la VI Festa Anual de l'Institut [1922]

MARTORELL I TRABAL, Francesc

Alguns aspectes de la vida íntima d'Alfons el Magnànim

Discurs llegit en la VII Festa Anual de l'Institut [1923]

SERRA I HÚNTER, Jaume

Naturalesa i voluntat

Discurs llegit en la VIII Festa Anual de l'Institut [1931]

RIBA I BRACONS, Carles

Els poetes i la llengua comuna

Discurs llegit en la IX Festa Anual de l'Institut [1932]

FONTSERÈ I RIBA, Eduard

D'on venim i on anem en l'estudi de l'atmosfera

Discurs llegit en la X Festa Anual de l'Institut [1933]

LÓPEZ I PICÓ, Josep M.

Filòlegs i poetes

Discurs llegit en l'XI Festa Anual de l'Institut [1934]

CARNER I PUIG-ORIOL, Josep

Universalitat i cultura

Discurs llegit en la XII Festa Anual de l'Institut [1935]

VALLS I TABERNER, Ferran

Jaume Marquilles considerat com a historiador

Discurs llegit en la XIII Festa Anual de l'Institut [1936]

CERVERA I ASTOR, Leandre

Letamendisme i unitat psico-somàtica

Discurs llegit en la XXII Festa Anual de l'Institut [1952]

FONT I QUER, Pius

Història de dos botànics catalans

Discurs llegit en la XXIII Festa Anual de l'Institut [1953]

RAS I OLIVA, Enric

Catalunya i la tecnologia com a fet cultural: adequació de l'ensenyament tecnològic universitari

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1982-1983

CARBONELL I DE BALLESTER, Jordi

El català com a llengua de cultura moderna

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1983-1984

LAPORTE I SALAS, Josep

Població i salut a Catalunya

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1985-1986

BADIA I MARGARIT, Antoni M.

Coherència i arbitrarietat de la substitució lingüística dins la 'Crònica' de Jaume I

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1987-1988

GASÒLIBA I BÖHM, Carles A.

Catalunya en la perspectiva de la integració a la CEE el 1992

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1988-1989

PUIG SALELLAS, Josep M.

La situació jurídica de la llengua catalana, avui

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1989-1990

CASASSAS I SIMÓ, Lluís

La ciutat metropolitana i la unitat de Catalunya

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1990-1991

DURAN I GRAU, Eulàlia

Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1991-1992

ALEGRET I SANROMÀ, Salvador

Sobre senyals, sensors i altres aspectes de l'anàlisi química

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1992-1993

MARTÍ I CASTELL, Joan

El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

Significació sociolingüística

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1993-1994

BELLÉS I ROS, Xavier

Sobre paradisos perduts i espècies extingides. La crisi de la biodiversitat

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1994-1995

PAGÈS FITA, Jaume

La formació universitària dels tècnics a Catalunya

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1995-1996

MORAN I OCERINJAUREGUI, Josep

Consideracions sobre l'onomàstica

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1996-1997

ESTRUCH I GIBERT, Joan

La sociologia com a perspectiva

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1997-1998

MAYER I OLIVÉ, Marc

L'art de la falsificació. 'Falsae inscriptiones' a l'epigrafia romana de Catalunya

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1998-1999

GARCIA I SEVILLA, Lluís

Conformitat social i identitat lingüística

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1999-2000

BARCELÓ I CULLERÉS, Damià

Contaminació orgànica i efectes estrogènics en les aigües residuals

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2000-2001

CABRÉ I FABRÉ, Jaume

Llegia però no movia els llavis (notes sobre la lectura literària)

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2001-2002

GUINOT I RODRÍGUEZ, Enric

Sobre prenom i cognoms. L'antroponímia medieval, eina d'anàlisi històrica

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2002-2003

PERETÓ I MAGRANER, Juli

Què és la vida i com podem fabricar-la

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2003-2004

MIRA, Joan F.

Nosaltres i els italians

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2004-2005

ROCA I FABREGAT, Pere

Antoni Gaudí i el disseny estructural. La síntesi de la geometria i de la resistència

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2005-2006

MASSAGUÉ I SOLÉ, Joan

Oncologia a principis del segle XXI = Oncology at the turn of the 21st century

Conferència inaugural del Centenari de l'Institut d'Estudis Catalans [2006]

CUENCA ORDINYANA, Maria Josep

La pragmàtica en la gramàtica

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2007-2008

PANAREDA CLOPÉS, Josep M.

L'evolució del paisatge mediterrani de ribera

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2008-2009

MAS I VIVES, Joan

Erocació de Josep Lluís Pons i Gallarza i Joan Alcover

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2009-2010

JOFRE I TORROELLA, Joan

Malalties infeccioses transmèses per l'aigua: passat, present i futur

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2010-2011

CASALS I GELPÍ, Alicia

Neurorobòtica, el rept de la robòtica assistencial

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2011-2012

NADAL I FARRERAS, Josep M.

«I si escric 'llengua', veus?, / el dolor em trenca l'ànima.»

Per què vivim les llengües amb tanta passió?

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2012-2013

CASASSAS I YMBERT, Jordi

1914. Centenari de la Mancomunitat de Catalunya i la significació del bicentenari de 1714 en la seva perspectiva històrica

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2013-2014

EGEA I FERNÁNDEZ, Joan

L'ordenació conjunta de la successió hereditària en el Codi civil de Catalunya

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2014-2015

CASANOVA I ROCA, JORDI

Animals, tanmateix

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2015-2016

ROCA ROSELL, Antoni

*Un curs matemàtic a la Menorca de la Il·lustració,
en la commemoració de Pasqual Calbó i Caldés (1752-1817)*

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2016-2017

QUETGLAS, Pere J.

La literatura furtiva

Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2017-2018

CABRÉ I PLA, Anna

El sistema català de reproducció: demografia i identitat

Discurs pronunciat en la sessió inaugural del curs 2018-2019

